

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 16.05.2025

Kabul / Accepted: 09.09.2025

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1700859

**KÜTAHYA MUSTAFA HAKKI YEŞİL KÜTÜPHANESİNDEKİ 4
NUMARALI CÖNK VE YENİ BİR “DESTÂN-I GEYİK” NÜSHASI***

Ahmet DEMİRCAN** & Erdal ADAY***

Öz

Cönkler, halk edebiyatının en büyük ve en önde gelen kaynaklarıdır. Barındırdıkları metinler itibarıyla Türk Edebiyatı araştırmalarının yanında halk bilimi araştırmaları için de önemli eserlerdir. Bu bağlamda cönklerin çok daha fazla araştırmaya konu edilerek ilmi tetkiklere tabi tutulması mühim bir zorunluluktur. Bu düşünceden hareketle, Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesinde bulunan 4 numaralı cönk incelenerek içindeki Geyik Destanı bilim aleminin dikkatine sunulmuştur. Bu cönk 1845-90 yılları arasında birkaç kişi tarafından yazılmıştır. İmla hatalarının yoğunluğuna bakılınca eğitim seviyesi düşük kişilerce kaleme alınmıştır. Cöngün Korkuteli kaynaklı olup oradan Kütahya’ya Mustafa Hakkı Yeşil tarafından getirildiği düşünülmektedir. Cönkte toplam 54 farklı metin vardır. Bu metinlerin 18’i düzyazı, 36’sı şiidir. 17 şiiirin şairi belirsiz olmakla birlikte cönkte 10 farklı şairin şiiiri vardır. Bu şairlerden Âşık Ömer’in dört; Kirdeci Ali’nin üç, Âşık Azmî, Âşık Garîb, Kerem Dede ve Mazlûmî’nin iki, Âşık Esrârî, Âşık Kerem, Kul Mustafa ve Râzî’nin ise birer şiiiri vardır. Şiiirlerin 6 tanesinin ölçüsü bozuktur. 24 şiiir hece ölçüsü ile yazılmış olup bunların biri hariç hepsi de 11’li hece ölçüsüyledir. Mensur metinlerin on dördü halk hekimliği yöntemi, biri rüya tabiri, biri tarih düşme, biri boya yapımı ve biri de cöngüye kötülük edecek olanlara uyarı mahiyetindeki metinlerdir. Kirdeci Ali tarafından 14 veya 15. yüzyıllarda kaleme alındığı düşünülen Destân-ı Geyik adlı manzum dinî hikâyeye cöngün 15b-19b sayfaları arasında olup 98 beyitten oluşmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi’nin dil özelliklerini taşıyan Geyik Destanı, Hazret-i Muhammet’in iyi ahlakını, dini terbiyeye dayalı serüvenlerini ve mucizelerini konu alan manzum dinî hikâyeye örneklerindedir. Dini içerikli bu hikâyeler, köken itibarıyla Arap ve Fars kültürlerine dayansa da Türk edebiyatında kendine özgü bir üslup ve yapı kazanarak orijinal eserler haline almıştır. Latin harflere aktarılan Geyik destanının giriş bölümü besmele ve peygambere övgü beyitleriyle başlamakta ardından hikâyeye geçilmektedir. Hikâyenin sonu da manzum dinî hikâyeye okuma ve dinleme geleneğine uygun olarak okuyana, yazana ve dinleyene dua edilerek bitirilmektedir. Bu çalışmayla halk arasında büyük bir ilgi gören farklı zamanlarda farklı kişilerce tekrar oluşturulan Geyik Destanı’nın yeni bir nüshası bilim dünyasına tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cönk, Halk Edebiyatı, Geyik Destanı, Halk Hikâyesi, Kütahya.

* Bu makale Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Ahmet Demircan tarafından hazırlanmakta olan “Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesindeki Cönkler” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya/Simav, ahmetdemircan43@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6466-8945

*** Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kütahya, erdal.aday@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0287-2991

CÖNK NO. 4 IN KÜTAHYA MUSTAFA HAKKI YEŞİL LIBRARY AND A NEW COPY OF “DESTÂN-I GEYİK”

Abstract

Cönks are one of the largest and most prominent sources of Folk Literature. In terms of the texts they contain, they are important works for folklore research as well as Turkish Literature research. In this context, it is an important obligation that cönks should be subjected to scientific studies by being subjected to much more research. With this in mind, cönk number 4 in Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Library was analyzed and the Deer Saga in it was presented to the attention of the scientific world. This cönk was written by several people between 1845-90. Judging from the density of spelling mistakes, it was written by people with a low level of education. It is thought that the cönk originated from Korkuteli and was brought to Kütahya by Mustafa Hakkı Yeşil. There are 54 different texts in total. Of these texts, 18 are prose and 36 are poems. Although the poet of 17 poems is unknown, there are poems by 10 different poets. Among these poets, Âşık Ömer has four poems, Kirdeci Ali has three, Âşık Azmî, Âşık Garîb, Kerem Dede and Mazlûmî have two poems, and Âşık Esrârî, Âşık Kerem, Kul Mustafa and Râzî have one poem each. The meter of 6 of the poems is broken. 24 poems are written in syllabic meter and all but one of them are in 11 syllabic meter. Fourteen of the prose texts are about folk treatment methods, one is a dream interpretation, one is about making a date, one is about making paint, and one is a warning to those who would do harm to the cönk. The poetic folk tale titled Destân-ı Deer, which is thought to have been written by Kirdeci Ali in the 14th or 15th centuries, is between pages 15b-19b and consists of 98 couplets. The Deer Saga, which bears the linguistic characteristics of Old Anatolian Turkish, is one of the examples of religious stories in verse about the good morals of the Hz. Muhammad, his adventures and miracles based on religious upbringing. Although these stories with religious content are rooted in Arabic and Persian cultures, they have gained a unique style and structure in Turkish literature and have become original works. The introduction of the Deer saga, which has been transferred to Latin letters, begins with the besmele and couplets of praise to the prophet, and then the story begins. The end of the story ends with a prayer for the reader, the writer and the listener in accordance with the tradition of reading and listening to religious stories in verse. With this study, a new copy of the Deer Epic, which was recreated by different people at different times, which attracted great interest among the people, will be introduced to the world of science.

Keywords: Cönk, Folk Literature, Deer Saga, Folk Tale, Kütahya.

Giriş

Kültür tarihimiz ve halk edebiyatı araştırmaları açısından oldukça önemli olan cönkler, başta halk şiiri olmak üzere folklorik ürünlerin ve kişisel notların kaydedildiği, uzunlamasına açılan deri kaplı el yazması defterlerdir. Görünümlerinden hareketle cönkler “danadili” ya da “sığirdili”, gibi adlar da verilir (Koz, 1977:83). Genel kabule göre, dilimize Cava ve Malaya dillerinden gelmiş olan cönk terimi, yatay ve geniş geni manasına gelmektedir. Bunun sebebi cöngün şekli ve gemiler gibi pek çok farklı türde malzemeyi barındırmasından dolayıdır (Töret, 2019:516-517). Cönk kelimesi, Türkçede 15. asırla birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Kaya, 2010:9).

Halk cönkler, duyup gördüğü her türden şeyi kaydetmiştir. Şiirler, türküler, maniler, hikâyeler, dualar, tedavi yöntemleri, ilaç tarifleri, büyüler, şahsi bilgiler gibi günlük hayatta ihtiyaç duyulacak birbiriyle ilişkili ilişkisiz her türlü malzeme buna dahildir. İslam inancını temel düsturu olan söze besleme ile başlama geleneği cönklerde de görülmektedir.

Kolektif bir yazım süreci geçirmesi nedeniyle birden fazla kişi tarafından farklı zamanlarda tertip edilen cönklerde genellikle sayfa numarası yer almaz. Kütüphanelerde muhafaza edilen bazı cönkler sonradan sayfa numarası verilmiştir.

Cönklerin çoğunun enleri ve boyları birbirini tutmaz. Bazıları sığır dili biçiminde, bazıları ise bilinen defterlere benzerler. Cönklerin çoğu ciltlenmediği gibi ciltli olanlar da halk arasında elden ele dolaştığı için genellikle dağılmış, bozuk, kopuk ve şirazesiz olup sayfaları sıra bakımından karışıktır. Bir kısım cönklerde, aradan sayfalar kopmuş olduğundan birbiriyle ilgisi bulunmayan yapraklara rastlanmaktadır. Bu sayfalar, cönkler için kimselerin inançlarına veya zevklerine ters düştiğinden koparılmış olabilir. Eski tarihli cönklerde boş sayfalar pek görülmemekle beraber yenilerinde bunlar oldukça önemli bir yekûn tutar. Bazı cönklerde de karalanmış sayfalara, düzeltmelere ve ilâvelere rastlanmaktadır. (Gökyay, 1995:89)

Cönklerde çok fazla imla hatasına rastlanır. Bilhassa cöngü yazan kişinin eğitim seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanan bu yazım hataları özellikle manzum metinlerde bariz şekilde göze çarpar. Ekseriyetle bir yazılı metne bağlı olmaksızın yazıldıklarından kaynaklı olarak ortaya çıkan bu hatalar cönklerdeki metinlerin başka kaynaklarla kıyasa tabi tutulmaksızın nihai bir metin olarak kabul edilmemesi gerekliliğini ortaya koyar.

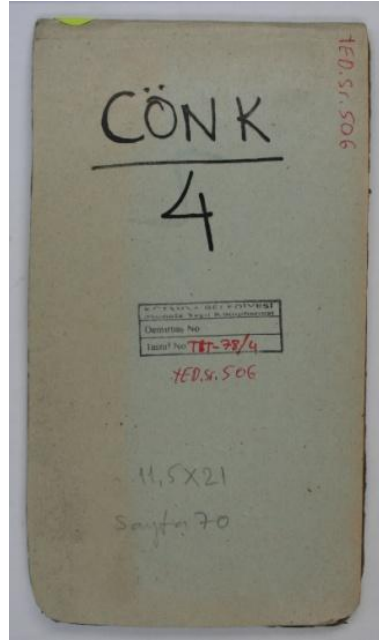
Cönklerdeki edebî metinler, yazanın yetersizliğinden dolayı eksik, yanlış, ölçsüz olarak yazılabilmektedir. Şiirlerin çoğunun sonunda, bitti manasına gelen “temmet” ifadesi kullanılır. Şiirlere başlık olarak ise çoğunlukla; ilahî, türkû, şarkı, koşma, gazel gibi şiirin türünü belirten başlıklar konulur (Kaya, 2010:10-11).

Cönklerde malzeme çeşitliliğinin yanında kendi içinde de farklı içeriklere sahip olmalarıyla dikkat çekicidir. Kimi cönkler sadece biçimce cönk olup içerik bakımından müstakil bir kitap yahut klasik cönk içeriklerinden farklı olarak bir dua mecmuası, hutbe mecmuası, şarkı mecmuası vb. olabilir (Köksal, 2023:600).

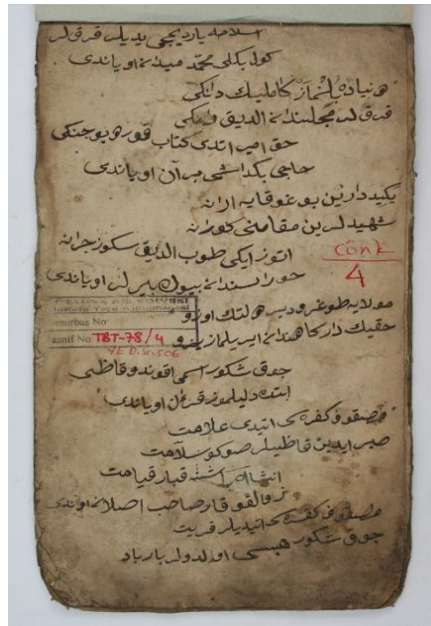
Kütahya Belediyesi bünyesinde faaliyet gösteren Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, Kütahyalı Kütüphaneci Mustafa Hakkı Yeşil’in biriktirdiği belge ve kitaplarla kurulmuş olan zengin bir kütüphanedir. Kütüphanede matbu ve yazma yüzlerce eser vardır ki bu eserler Kütahya kültürü bağlamında zengin bir koleksiyon içerir. Kütüphane bünyesinde, bazıları yakın dönemde halk tarafından bağışlanmış, birçoğu Mustafa Hakkı Yeşil tarafından bizzat toplanan 33 tane cönk vardır. Cönklerin bazılarının Kütahya ve ilçelerinden kütüphaneye geldiği bilinmektedir. Cönkler genel anlamda incelendiğinde bölgemiz ve ülkemiz kültürüne katkı sunacak zenginlikte malzeme içerdiği görülecektir. Bu çalışmada yararlanılan cönk de bunlardan biri olup kütüphaneye “B028300” demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

Dört Numaralı Cöngün Fiziksel Özellikleri

İncelemeye tabi tutulan 4 numaralı cönk de bu anlamda yıpranmış görünmektedir. Dış kapakları olmayan cöngü sonradan karton kapaklar eklenmiş olup 11,5x21 cm ebatlarında ve 35 varaktır. Cöngün yazımına hem baştan hem de sondan başlanmış, bazı şiirlerin devam eden kısımları karışık sayfalardan çıkmıştır. Bu da cöngün dağılmış ve sonradan tekrar toplanmış olduğuna işaret etmektedir.

Fotoğraf 1 Cöngün Ön Kapağı

Fotoğraf 2 Cöngün İlk Sayfası

Cöngün Dönemi ve Sahibi

Cönklerde cöngün sahibi, yazım tarihleri kimin kaleminden çıktığı gibi bilgiler genellikle yoktur. (Elçin, 1988:11) Fakat bazı şiirlerin altında tarihi kayıtlar hakkında bilgiler de olabilmektedir. Bu bağlamda incelenen cönkte üç farklı tarih kaydı vardır. En erken tarih 14b’deki 1261(1845) olup burada şiiri yazan kişi şöyle bir not düşmüştür: “*Sene bin iki yüz altmış bir tarihinde Antalya sancağında Istanos kazasında Yazır karyesinde Salih Efendi yazdı*”. Buradan, cöngün Kütahya’ya gelmeden önce 1845’te Istanos yani Korkuteli ilçesinin Yazır köyünden Salih Efendi’de olduğu anlaşılmaktadır. 24b’deki şiirin sonunda 1271 (1855) tarihi yazılı olmakla birlikte 7b’de ise cöngü elinde bulunduran kişinin şöyle bir notu vardır: “*Bin iki yüz yetmiş altı senesi receb-i şerîfde oğlum Mehmed dünyâya geldi. Rabb’im çok ömür ver*”. Bu bağlamda cöngün 1845’ten 1860 Şubat’ına

kadar yazımına devam edildiği kesindir. Zaten cönkte yer alan destanların konularının 1853-1856 yıllarında Osmanlı ile Rusya arasında meydana gelen Kırım Savaşı ve Karadağ harekâtları üzerine olması da cöngün dönemine işaret etmektedir. 22b-24b arasındaki Azmî'nin "Kavga Destanı" Mısır Valisi Abbas Hilmi Paşa'nın (1849-1854) Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Osmanlı'ya verdiği destek dolayısıyla Kırım Savaşı'mı ve yine 27a-32b arasındaki Râzî'nin "Şeyh Şâmil Destânı" 1853-1855 Türk-Rus savaşını anlatan iki önemli şiirdir. 33a-35b arasındaki Kul Mustafa'ya ait destanda ise 1852-1853'te Osmanlı'nın Ömer Lütfü Paşa komutasında Karadağ'a yaptığı harekât anlatılmaktadır.

Cönkte tek mühür olup 23a'daki mühürde "Es-seyyîd Hâfız Mehmed" yazılıdır. Buradan da cöngün en az iki kişinin eline geçtiğini söyleyebiliriz. Korkuteli Yazır köyünden Salih Efendi ve Hafız Mehmet bu dönemde cöngün sahipleri olmuşlardır. Cöngün Kütahya'ya nasıl geldiği konusu net değildir. Fakat Korkuteli ile yakınlığı düşünüldüğünde, Mustafa Hakkı Yeşil 1957'de kütüphaneci olarak iki aylığına görevlendirildiği Burdur'dan bu cöngü getirmiş olabileceğini düşünmekteyiz.

Cöngün Yazı Özellikleri

Cönkler genellikle; duyduğu, bildiği ya da öğrendiklerini yazıya geçirebilecek kadar eğitilmiş olan meraklı kişilerce tutulurlar (Töret, 2019:516-517). Cönkler, yazılı ve sözlü kültür arasındaki geçiş ürünleri olarak görüldüklerinden özellikle şiirlerde çok fazla varyantlaşma söz konusudur. İmlâ ve ölçü hataları da sıkça görülür (Aksoyak, 2016:5). 4 Numaralı cönkte de aynı durum söz konusudur.

Cöngü tutanların eğitim seviyelerinin düşük olduğu imla bozukluklarından anlaşılmaktadır. Hatta cöngün imlasının düzgün olduğu kısımlar çok azdır. Cönk rika ile yazılmış olup 3 farklı yazı tipi tespit edilmiştir. Bu nedenle 3 farklı kişi tarafından yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Cöngün büyük kısmında hareke kullanılmamış olmakla birlikte 15b-22a arası ile 25b-26b arasındaki metinler harekelidir.

Cöngün Muhtevası

Sayfa sırası ile mensur ve manzum metinler olmak üzere cöngün içeriği şöyledir:

Mensur Metinler			
No	Sayfa	Başlık	Metin
1	2b	-	Terleyememe tedavisi yöntemi
2	2b	-	Yara tedavisi yöntemi
3	2b	-	Uyuz tedavisi yöntemi
4	2b	-	Göz ağrısı tedavisi yöntemi
5	2b	-	Boya yapımı tarifi
6	3a	-	Uyuz tedavisi yöntemi
7	3a	-	Uyuz tedavisi yöntemi
8	3a	-	Göğüs tutulması tedavisi yöntemi
9	3a	-	Nefes darlığı tedavisi yöntemi
10	3a	-	Ayak ağrısı tedavisi yöntemi
11	3a	-	Göz ağrısı tedavisi yöntemi
12	3a	-	Sağırılık tedavisi yöntemi
13	3b	-	Ayak ağrısı tedavisi yöntemi
14	3b	-	Sızı tedavisi yöntemi
15	3b	-	Sızı tedavisi yöntemi
16	7b-8b	Hazâ Kitâb-ı Tabîrnâme	Rüya tabimamesi
17	7b	-	Doğum tarihi düşme
18	27a	-	Cöngü kötülük edilmemesine dair temenni

Tablo 1 Mensur Metinler

Manzum Metinler						
No	Sayfa	Başlık	Şairi	Ölçü	Birim	Şekil
1	1a-2a	-	Âşık Azmî	11	13 Dörtlük	Koşma
2	3b-7a	Kesik Baş İlâhî	Kirdeci Ali	fâilâtün/fâilâtün/fâilün	80 Beyit	Mesnevî
3	9a	-	Kerem Dede	-	1 Dörtlük	-
4	9a	-	Kerem Dede	11	4 Dörtlük	Koşma
5	9b	Âşık Ömer	Âşık Ömer	fâilâtün/fâilâtün/ fâilâtün/fâilün	3 Dörtlük	Murabba
6	9b-10a	Âşık Ömer	Âşık Ömer	fâilâtün/fâilâtün/ fâilâtün/fâilün	4 Dörtlük	Murabba
7	10a-10b	Âşık Ömer	Âşık Ömer	fâilâtün/fâilâtün/ fâilâtün/fâilün	4 Dörtlük	Murabba
8	10b-11a	Âşık Ömer	Âşık Ömer	-	4 Dörtlük	-
9	11a	Hazâ Türkü	-	11	4 Dörtlük	Koşma
10	11b	Hazâ Destan	-	11	3 Dörtlük	Koşma
11	11b-12a	-	Âşık Esrârî	11	6 Dörtlük	Koşma
12	12b	Kahveci Âsumân	-	11	5 Dörtlük	Koşma
13	13a-13b	Hazâ Destân	-	11	6 Dörtlük	Koşma
14	13b-14a	Sultan Murâd	-	11	3 Dörtlük	Koşma
15	14a-14b	Hazâ Türkü	-	11	5 Dörtlük	Koşma
16	14b	-	-	11	1 Dörtlük	-
17	14b	-	-	11	1 Dörtlük	-
18	15a	Âşık Garîb	Âşık Garîb	11	2 Dörtlük	-
19	15a	-	-	-	1 Dörtlük	-
20	15a-15b	-	-	11	3 Dörtlük	Koşma
21	15b-19b	Destân-ı Geyik	Kirdeci Ali	fâilâtün/fâilâtün/fâilün	98 Beyit	Mesnevî
22	19b-22a	Destân-ı Güvercin	Kirdeci Ali	fâilâtün/fâilâtün/fâilün	39 Beyit	Mesnevî
23	22a-22b	-	Mazlûmî	11	3 Dörtlük	Koşma

24	22b-24b	Destân-ı Gavga	Âşık Azmî	11	17 Dörtlük	Koşma
25	25a	Âşık Garîb	Âşık Garîb	11	4 Dörtlük	Koşma
26	25b	-	-	11	2 Dörtlük	-
27	25b	-	-	15	1 Dörtlük	-
28	25b	-	-	11	1 Dörtlük	-
29	25b-26a	-	-	11	5 Dörtlük	Koşma
30	26b	-	Mazlûmî	11	3 Dörtlük	Koşma
31	26b	-	-	-	1 Dörtlük	-
32	26b	-	-	-	1 Dörtlük	-
33	27b	-	-	-	-	-
34	27b	Kerem	Âşık Kerem	11	3 Dörtlük	Koşma
35	28a-32b	Destân-ı Şeyh Şâmil	Râzî	11	55 Dörtlük	Koşma
36	33a-35b	-	Kul Mustafa	11	28 Dörtlük	Koşma

Tablo 2 Manzum Metinler

Cönkteki şairler ve şiir sayıları şöyledir:

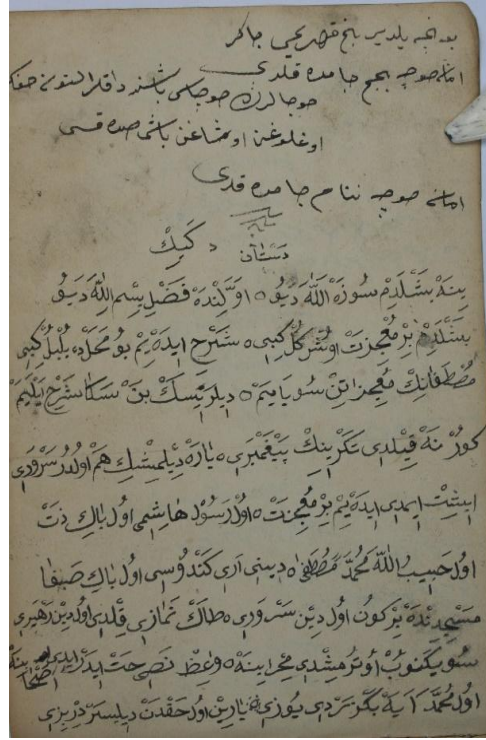
Şair	Şiir Sayısı
Âşık Azmî	2
Âşık Esrârî	1
Âşık Garîb	2
Âşık Kerem	1
Âşık Ömer	4
Kerem Dede	2
Kirdeci Ali	3
Kul Mustafa	1
Mazlûmî	2
Râzî	1

Tablo 3 Şairler ve Şiir sayıları

Destân-ı Geyik

Destan-ı Geyik, Kesikbaş Destanı, Güvercin Destanı ve Ejderha Destanı gibi dinî hikâyelerin 14-15. yüzyılda yaşadığı düşünülen Kirdeci Ali'ye ait olduğu görüşü hakimdir (Argunşah, 2002:5). Amil Çelebioğlu ise destanın "Sadreddin"e ait olduğunu ifade eder (Kaya, 2021:297). Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk yazılı edebiyat ürünlerinden olan manzum dini hikâyeler Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özelliklerini taşırlar. Her ne kadar 13-15. yüzyıllar arasında yazılmış olsalar da 20. yüzyılın başına kadar çeşitli dini toplantılarda okunmuş ve çoğaltılmışlardır (Kumartaşlıoğlu, 2017:50). Dini bir gaye ile dinleyici huzurunda okunmak için yazılan Geyik Destanı hacim açısından

kısa, dil bakımından sadedir. Eski Anadolu Türkçesi'nin özellikleri taşıyan, canlı tasvirlerin ve akıcı bir anlatım üslûbunun kullanıldığı hikâyelerde tahkiye unsurlarının bütünü bir arada bulunur (Aytaş, 1999:166).

Fotoğraf 3 Geyik Destanı'nın Başlangıç Varağı

2012'de Şenol Korkmaz bu manzum hikâyenin 32 nüshasını tespit etmiştir (Korkmaz 2012:88-90). Bunlardan bazıları çalışılmış olup, G. Aytaş'ın (1999) çalıştığı nüsha 95, H. Tören'in (2005) çalıştığı nüsha 97, M. Kuzubaş'ın (2008) çalıştığı nüsha 80, N. Aslan'ın (2006) çalıştığı nüsha 79, Ş. Korkmaz'ın (2012) çalıştığı nüsha 70 ve B. Bekar ve C. Güngör'ün çalıştığı nüsha 99 beyitten müteşekkildir. Emine Gürsoy Naskali ve Erkan Demir editörlüğünde hazırlanan Geyik Kitabı'nda Fethi Gedikli'nin hazırladığı Beyan-ı Geyik (Gedikli, 2013:119-140) adlı çalışma 102 beyitten oluşmaktadır. D. Kaya ise (2021:296) bu hikâyenin aslında 109 beyit olduğunu ifade eder. S. Aday Anadolu sahası ile Kazak sahası iki manzum dini destanını karşılaştırdığı çalışmada Haza Mevlüd-i Geyik 96 beyitten, Kazak dini destan örneği olan Giyik ise 27 dörtlükten müretteptir. (Aday, 2023:44-62) Bu cönkte tespit edilen nüsha ise 98 beyitten oluşmaktadır. Cöngün 15b-19b sayfaları arasında yer alan hikâye “fâilâtün/fâilâtün/fâilün” kalıbı ile yazılmış olmakla birlikte yer yer müstensih kaynaklı hatalar göze çarpmaktadır.

Metin

15b Destân-ı Geyik

- 1 Yine başladım söze Allah deyü
Evvelinde fazl-ı bismillah deyü
- 2 Başladım bir mucizât uş gül gibi
Şerh ideyim bu mahalde bülbül gibi
- 3 Mustafâ'nın mucizâtın söyleyem
Diler'iseñ ben saña şerh eyleyem

- 4 Gör ne kıldı Tañrı'nın Peygamberi
Yaratılmışıñ hem oldur serveri
- 5 İřit imdi ideyim bir mucizât
Ol Resûl-i hâşimî ol pâk-i zât
- 6 Ol Habîbullâh Muhammed Mustafâ
Dîni arı kendüsi ol pâk safâ
- 7 Mescîdinde bir gün ol dîn serveri
Tañ namâzı kıldı ol dîn rehberi
- 8 Söykenüb oturmışdı mihrâbına
Vaâz-ı nasîhat ider idi ashâbına
- 9 Ol Muhammed aya beñzerdi yüzi
Yarın ol Hakk'dan dileserdir bizi
- 16a**
- 10 Cümle ashâbı dahi anda bile
Sohbet iderdi Resûl bunlar ile
- 11 Gördiler karşudan kırk atlu gelür
Kuvvetiyle gayet heybetlü gelür
- 12 Kakarak mescîde değın geldiler
Çünkü mescîd kapusuna irdiler
- 13 Mustafâ'nıñ andadığın bildiler
Kamusı atdan aşâğı indiler
- 14 Girdiler mescîde virdiler selâm
Saf saf olub durdılar hem bil-tamâm
- 15 Didiler kim gösteriñ Muhammed'i
Ol bizim dînimize bâtl didi
- 16 Kimdir ol kim putlara bâtl dedi
Halk içinde bu da'vâyı eyledi

- 17   Aydıñ aña böyle söz söylemesün
          Söyler ise bu arada durmasun
- 18   Ömer ider yâ Resûl ben durayum
          Surrem’ile cümlesin yoğurayım
- 19   Ali ider yâ Resûl ben durayım
          Zülfikâr ile kamusun kırayım
- 20   Resûl ider sabır idüñ bir göreyim
          Nedür dilekleri bir kez sorayım
- 21   Ola kim hükmime fermân olalar
          Mucizât görüb Müslimân olalar
- 22   Resûl ider nedir dileğünüz
          Gelsün ilerü otursun beğünüz
- 16b**
- 23   Anlar ider gelüben oturmazız
          Dahi bir dem yanınızda durmazız
- 24   Bize peygamberliğin eyle ayân
          Ger yoğ’ise sözüñ içinde yalan
- 25   İder iken bunlar anda mâcerâ
          Bakdı görđi ol Muhammed ey yeri
- 26   Bir geyi(k)cek anda bağlu bir ata
          Kim görüben kaldı âni ibretâ
- 27   Tasma ile bağlu ayağı başı
          İllâ seyl gibi akar gözi yaşı
- 28   Resûl ider çözüñ söylesün
          Benim peygamberliğim şerh eylesün
- 29   İşidincek bu sözi kâfir beği
          Güldi ider ne dimek olur yani

- 30 Al ile diler geyiğümüz ala
Fi'l-ile bize cazuluklar kıla
- 31 Biz de kendü ümmetine döneyiz
Kırk kişiyle avlayuben tutmuşuz
- 32 Resûl ider hele çözüñ siz anı
Dilesün ol yeri göği yaradanı
- 33 Çözdiler ol geyiğñ ayağını
Pek tuttuben boğazınıñ bağını
- 34 Bağlu yerden geyiceği aldılar
Mustafâ'nıñ huzûrına geldiler
- 35 Didiler ne sözüñ varsa söylegil
Bize peygamberliğñ şerh eylegil
- 17a**
- 36 Didi boğazını hem çözüñ hemân
İtsün size peygamberliğim ayân
- 37 Bunlar ider çözücek geyik kaçır
İki kez seğir(t)se bir belek geçür
- 38 Çıkıncak elden geyiğümüz gider
Buña gayrı kaçıncak kimler yeter
- 39 Resûl ider çözüñiz sözüñ tutuñ
Geyiğñiz kaçarsa beni tutuñ
- 40 İş bu kavle razı olub üşdiler
Geyiğñ boğazını hem çözdiler
- 41 Hak Teâlâ dil virdi lütfından aña
Vir salavât ne didi eydem saña
- 42 Eydü ol iki cihânıñ güneşi
Allah'ın peygamberi hem sevgili

- 43 Tañrı birdir sen Resûlsîñ bî-gümân
Yerde gökde iş bu söz oldı ayân
- 44 Her kim bunda hak bildi seni
Oddan azâd olıser yarın teni
- 45 Her kim bunda seni hak bilmedi
Yarın tamu dibinde kaydadı
- 46 Yediği zakkum ola yeri cahîm
Yüzi kara içdüği ola hamîm
- 47 Her kim seniñ hükmiñe fermân ola
Yeri cennet yoldaşı Rıdvân ola
- 17b**
- 48 Ben dahi hem kötiyem yâ Mustafâ
Bir kara yazulıyım gördüm cefâ
- 49 Çin elinden gelmiş idim ben garîb
İster idim kardaşımı arayub
- 50 Geluben Mekke (da)ğında kuzıladım
Ben iki kuzularım hem gizledim
- 51 İrken durmuş idim ben ot otlayam
Girü gelem kuzularım emzürem
- 52 Bu kâfirler geluben avladılar
Çevre yanım ot ile bağladılar
- 53 Kaçamadım bende yoğ idi hem mecâl
Kardaşın yavı kılанда ne mecâl
- 54 Kardaşı kişiye hem himmetlü dağ
Ölüm irse görür yüreğe dâğ
- 55 Kardaşın yavı kılan kişi ne olur
Kamulardan yalımı alçak olur

- 56 Kişiniñ kardaşı yürek yağıdur
Malı mülki bakçesi hem bağıdur
- 57 Şimdi irdi baña bir gün buñ dahi
N'eyleyem ol iki yavrular dahi
- 58 Dişleri yok tâ ki ot otlayalar
Ne bulalar ol ıssız dağda bulalar
- 59 Yâ Resûl baña payende ol bugün
Yüreğim derdine dermân ol bugün
- 60 İrişem ben ol iki kuzılara
Hâlimi haber virem ben anlara
- 18a**
- 61 Çün işitdi Mustafâ bu sözleri
Yaşıla doldı mübârek gözleri
- 62 Resûl eyder kâfirlere sözüml tutuñ
Geyiği baña bağışlañ ya satıñ
- 63 Ya payende olayım kılıñ kabûl
Eğer geyik gelmez ise der Resûl
- 64 Geyiğiniñ iki bahasım alasız
Yâhûd her ne dilersiz kılasız
- 65 Anlar ider eksik değil satalım
İllâ payende olursañ turalım
- 66 Geyiğimizi gelmez olursa yani
Beli beyliğim öldürüriz seni
- 67 Resûl'ün ikrârıyla geyiği saldılar
Kavlini ikindüye gin kıldılar
- 68 Çünkü bunlar işbu kavli kıldılar
Geyiği ol demde salıverdiler

- 69 Çıktı derd ile geyik girdi yola
Vay aña kim kuzulardan ayrıla
- 70 Yavuz okdur uğramasun kimseye
Kuzular ayrılığına kimler duya
- 71 Akar idi geyiğin gözi yaşı
Yel gibi geçer idi dağı taşı
- 72 Dağ taşda dere tepe dimez geçer
Yaş yerine gözlerinden kan saçar
- 73 İrdi eyder ey iki körpe kuzı
18b Nice sorayım siziñ halini
- 74 Geliñiz bir dahi yüziñiz göreyim
Karniñiz acdır sizi emzüreyim
- 75 Ey iki körpe kuzılar geliñiz
Şimdi biliñ siz anasız kaldıñız
- 76 Bunlar eyder ana ne duydu cânıñ
Dile gelmez idi bu söz seniñ
- 77 Ya ana ne geldi söyleñ kim sizi
Didiğini yok idi bize bu sözi
- 78 Geyik ider kâfire tutulmuşım
Hak Resûl’ini payende virmişim
- 79 İş bu sözi idüben ağlaşdılar
Anasıyla bir zamân meleşdiler
- 80 Didiler südüñ oldı bize harâm
Söylesin Resûl’e bizden selâm
- 81 Ko bizi bu dağ içinde ölelim
Tañrı Resûl’ine kurbân olalım

- 82 Geyik ider ben giderim aradan
Sizlere destgîr ola yaradan
- 83 İş bu sözi idüben döndi giri
Diñle imdi Tañrı hükmin gel berü
- 84 Meğer kâfir beği adam gönderüb
Yoluna varıñ tuzak kuruñ deyüb
- 84 Gelüben tuzak kurub gitdiler
Ol geyiceği tuzağa tutdılar
- 19a**
- 85 Kaldı geyik tuzak içre ağılyu
Allah'ın buyruğına bel bağılyu
- 86 Eyder ey âlemleriñ sırrıñ bilen
Ey kamu dertlülere dermân kılan
- 87 Hiç kayırmazam baña oldı cefâ
İllâ kefil oldı baña Mustafâ
- 88 Dertlüyem dermân irişdir yâ hakîm
Ben zayıfa hem seniñ lütfiñ azîm
- 89 Kaldı geyik tuzak içre turur
Hak Teâlâ Cebraîl'e buyurur
- 90 Tez irişgil geyiği getir dedi
Tuzağıyla Ahmed'e yetür dedi
- 91 Geldi geyik ortaya Allah deyu
Hâlimi gör yâ Resûlullâh deyu
- 92 Siz ayıblamañ benim gec geldüğim
Size malûmdur benim ne olduğım
- 93 Ol cuhudlar gördi geyik geldüğün
Mustafâ önünde özürlendüğün

- 94 Kırkı da ol dem Müslümân oldılar
Kamusı bile îmân gertürdiler
- 95 Mustafâ ashâbıyla şâd oldılar
Kaygudan cümlesi azâd oldılar
- 19b**
- 96 Kâfirler gör nice dîne döndiler
Dîn şâyân olunca neler gördiler
- 97 Öyleye değin geyiği gönderdiler
Kâfirleri hak dîne döndürdiler
- 98 Okuyanı diñleyeni yazanı
Rahmetinle yarlıgagıl yâ Ganî

Sonuç

Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesinde bulunan 33 cönkten biri olan “4 Numaralı Cönk” kapakları olmayan, 1845-90 yılları arasında en az iki kişi tarafından yazılmış bir cönktür. İmla hatalarının yoğunluğuna bakıldığında eğitim görmemiş kişiler tarafından tutulduğu anlaşılacaktır. Cönkte 54 farklı metin vardır. Bu metinlerin 18’i (%33,3) mensur, 36’sı (%66,6) manzum metinlerden oluşmaktadır. Manzum metinlerden 18’i koşma (%50), 3’ü mesnevi (%8,3), 3’ü de (%8,3) murabba olup diğer metinler bağımsız şiir parçalarından (%33,3) oluşmaktadır. 17 şiirin şairi belli olmamakla birlikte şiirlerin tamamı halk edebiyatı dâhilinde olup 10 farklı şairin şiiri vardır. Bu şairlerden Âşık Ömer’in 4, Kirdeci Ali’nin 3, Âşık Azmî, Âşık Garib, Kerem Dede ve Mazlûmî’nin 2; Âşık Esrârî, Âşık Kerem, Kul Mustafa ve Râzî’nin ise 1 şiiri vardır. Şiirlerin 6 tanesinin ölçüsü bozuktur. 24 tanesi hece ölçüsü ile yazılmış olup bunların biri hariç hepsi de 11’lidir. Aruz ile yazılan 6 şiirin 3’ü “Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün”, 3’ü ise “Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Mensur metinlerin 14’ü halk tedavisi yöntemi, 1’i rüya tabiri, 1’i tarih düşme, 1’i boya yapımı ve 1’i de cöngü kötülük edecek olana uyarı mahiyetindedir. Halk tedavisi yöntemlerine bakıldığında; 2 ayak tedavi yöntemi, 1 göğüs tutulması tedavisi yöntemi, 2 göz ağrısı tedavisi yöntemi, 1 nefes darlığı tedavisi yöntemi, 1 sağrılık tedavisi yöntemi, 2 sızı tedavisi yöntemi, 1 terleyememe tedavisi yöntemi, 3 uyuz tedavisi yöntemi ve 1 yara tedavisi yöntemi bulunmaktadır.

Destân-ı Geyik adlı manzum halk hikâyesinin yeni bir nüshası bu cönkte tespit edilmiş olup “fâilâtün/fâilâtün/fâilün” kalıbıyla kaleme alınmış ve 98 beyitten müteşekkildir. Hikâye Hz. Peygamber’in sabah namazı sonrası ashâbıyla sohbet ederken mescide kırk atlıdan oluşan bir gayrimüslim topluluğun gelmesiyle başlar. Dinlerine batıl dediği için Hz. Peygamber’i denemek ve peygamberliğine delil istemek arzusundadırlar. Yanlarında ise boynu ve ayakları birbirine bağlı bir geyik vardır. Peygamber, geyiğin istedikleri soruların cevabını vereceğini söyleyerek onu serbest bırakmalarını ister. Fakat atlıların reisi buna karşı çıkar. Peygamberin bir büyüye kalkışarak kendilerini etkilemek niyetinde olduğunu, bu nedenle avladıkları bu geyiği salmayacaklarını söylerler. Hz. Peygamber teklifini yineleyince atlılar geyiği çözerler ve geyik başından geçenleri anlatarak emziremediği yavrularından ve kardeşine olan hasretinden söz eder. Geyik yavrularını son kez emzirmek ister ve Hz. Peygamber’in kefil olmasıyla salınır. Dere tepe dolaşan geyik yavrularını bulur ve onlara, atlıların eline düştüğünü, ancak Hz. Peygamber’in kefil olmasıyla yanlarına gelebildiğini söyler. Bunun üzerine geyiğin yavruları, emecekleri sütün kendilerine haram olacağını söylerler. Geyik ikna ederek yavrularını emzirir ve geri döner. Fakat tekrar atlıların tuzağına düşer. Geyik kendisine kefil olan Hz. Peygamber’in zor durum kalacağını düşünüp endişelenir. Allah’a yalvarır ve kurtulmayı arzu eder. Duası kabul olan geyik kurtulur. Cebrail geyiği Hz. Peygamber’in huzuruna getirir ve geyik peygamberden özür diler. Geyiğin tekrar dile geldiğini gören atlılar, küfrü terk edip Müslüman olurlar.

Kaynaklar

- ADAY, S. (2023). "Manzum İki Dinî Halk Hikâyesi Karşılaştırması: Anadolu Sahası Haza Mevlüd-i Geyik ile Kazak Sahası Gıyık", *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S.1, 44-62.
- AKSOYAK, İ. H. (2016). "Cönk İmlası". *Millî Folklor*. S. 45, 5-13.
- ARGUNŞAH, M. (2002). *Kirdecî Ali Kesikbaş Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ASLAN, N. (2006). "Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.2, 189-207.
- AYTAŞ, G. (1999). "Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve "Haza Destan-ı Geyik", *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*. S.12, 161-170.
- BEKAR, B. ve GÜNGÖR, C. (2023). "Geyik Destanı'nın Yeni Bir Nüshası Üzerine". *Journal of Language Studies*. S.33, 27-50.
- ELÇİN, Ş. (1988). "Cönkler ve Mecmualar Üzerine", *Halk Edebiyatı Araştırmaları-I*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 11-12.
- GEDİKLİ, F. (2013). "Geyik Destanı". *Geyik Kitabı*. (Ed.: Emine Gürsoy Naskali ve Erkan Demir). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- GÖKYAY, O.Ş. (1995) "Cönkler Üzerine". *Eski, Yeni ve Ötesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAYA, D. (2010). "Âşık Edebiyatının Önemli Yazılı Kaynaklarından Cönkler". *Kültür Çağlayanı*. S. 16, 9-11.
- KAYA, D. (2021). *Kültürümüzde Dinî ve Cengî Hikâyeler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- KORKMAZ, Ş. (2012). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- KOZ, S. (1977). "Cönk". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 83-85.
- KÖKSAL, M.F. (2023). "Cönkler". *Turkish Studies*. C.18, S.1, ss.587-612
- KUMARTAŞLIOĞLU, S. (2017). *Manzum Dinî Hikâyeler Bir Mecmua Örneğinde*. Konya: Palet Yayınları.
- KUZUBAŞ, M. (2008). "Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Güvercin, Hikâyet-i Geyik)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.1, S.2, 304-340.
- TÖREN, H. (2005). "Sadreddin'in Dâsîtân-ı Geyik Adlı Mesnevisi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. S.33, 239-282.
- 4 Numaralı Cönk (Demirbaş No: B028300). Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi.